

THE PLACE AND SIGNIFICANCE OF THE CHORAL GENRE IN UZBEKISTAN MUSICAL ART

Bekmirzayeva Gulzoda Bakirovna

Teacher of the Choral Conducting Department of the

Sherali Joraev Higher School of Music and Arts

Abstract

This article analyzes the stages of formation and development of the choral genre in Uzbek musical art, its role and significance in the national musical culture, highlights the specific features of choral performance and its artistic and aesthetic potential as a genre, examines the development trends of Uzbek choral art using the example of professional and amateur directions, and also substantiates the current aspects of teaching the choral genre in the modern education system and its role in the aesthetic education of the younger generation.

Keywords

performance, melodiousness, harmony, team, ensemble, voice, a cappella, choirmaster, culture

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek musiqa san'atida xor janrining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari, uning milliy musiqa madaniyatidagi o'rni hamda ahamiyati tahlil qilinadi, xor ijrochiligining o'ziga xos xususiyatlari va janr sifatidagi badiiy-estetik imkoniyatlari yoritiladi, o'zbek xor san'atining professional va havaskorlik yo'nalishlari misolida taraqqiyot tendensiyalari ko'rib chiqiladi, shuningdek, zamonaviy ta'lim tizimida xor janrini o'qitishning dolzarb jihatlar hamda yosh avlodni estetik tarbiyalashdagi roli asoslab beriladi.

Kalit so'zlar

ijrochilik, ohangdorlik, garmoniya, jamoa, ansambl, ovoz, kapella, xormeyster, madaniyat

Аннотация

В данной статье анализируются этапы формирования и развития хорового жанра в узбекском музыкальном искусстве, его роль и значение в национальной музыкальной культуре, освещаются специфические особенности хорового исполнения и его художественно-эстетический потенциал как жанра, рассматриваются тенденции развития узбекского хорового искусства на примере профессионального и любительского направлений, а также обосновываются современные аспекты преподавания хорового жанра в современной системе образования и его роль в эстетическом воспитании молодого поколения.

Ключевые слова

исполнение, мелодичность, гармония, коллектив, ансамбль, голос, а капелла, хормейстер, культура

Kirish

Xorda o'z o'rningizni topish uchun sizda tabiiy qo'shiqchilik qobiliyatiga ega bo'lish shart emas deb hisoblashadi. Ko'pgina xor rahbarlari deyarli har kimga (albatta, agar ular kar va soqov bo'lmasa) qo'shiq aytishni o'rgatish mumkinligiga ishonishadi, agar ularda xohish bo'lsa bu imkonsiz emas.

Xor nima va uni faqat qo'shiqchilar yig'ini deb atash mumkinmi? Xor ohangdorligi nima va shunchaki inson ovozlarning ovozi nima? Nima uchun bir guruh bo'lib kuylanganda ajoyib qo'shiq yangraydi? Vladimir Dalning tushuntirish lug'atida xor undosh qo'shiq aytish uchun qo'shiqchilar yig'ini sifatida ta'riflanadi. Bu jamoaviy musiqa uchun ma'lum bir musiqachilar doirasining yig'ilishi. Xorlar ayol, erkak yoki aralash bo'lishi mumkin. Xor uch yuz ovozdan iborat. Xor qo'shig'i Dalning lug'atida uyg'un va jamoaviy deb ta'riflangan. (1)

Shunday qilib, xor - bu qo'shiqchi odamlar yig'ini bo'lib, uning ideal ohangdorligi aniq tuzilish va badiiy jihatdan yaratilgan nuanslarga ega ansambl birligi orqali erishiladi. (1)

Xor - bu katta oila kabi maxsus "jamiyat birligi", bu yerda har bir inson o'ziga xos ovozi bilan umumiy uyg'unlikka hissa qo'shadi. Xorlar bizga o'zimizni tushunishni va boshqalarga nisbatan sezgir bo'lishni o'rgatadi. Xor qo'shiqlarining keng tarqalganligi bejiz emas. Xorda odamlarning ovozlari birlashadi, asosiy narsalar bo'yicha kelishuv hissini yaratadi, hayotda yuzaga keladigan kichik kelishmovchiliklarni bartaraf etadi. Bu hamjamiyat tuyg'usi ijodkorlik va hamkorlik muhitini, shuningdek, jamoa bo'lib ishlash qobiliyatini rivojlantiradi. Xor qo'shiqlari hayotning har qanday sohasida hamma uchun muhim bo'lgan ijodiy qobiliyatlarni rivojlantiradi. Bu esa mavzumizni yanada dolzarblashtiradi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Musiqiy san'at qadimgi davrlarda paydo bo'lgan. Ma'lumki, hatto insoniyat tarixining boshida ham tosh davri odamlari o'zlarining dastlabki ibtidoiy musiqa asboblari yaratganlar, ular bugungi kungacha saqlanib qolgan: dengiz chig'anoqlaridan yasalgan bolg'alar va turli xil karnaylar yoki hayvonlar suyaklari va shoxlaridan. Bu davrda odamlar turli marosimlar paytida tana harakatlari bilan birgalikda ijro etiladigan birinchi qo'shiqlarini ham yaratganlar. Qadimgi musiqa onomatopeyaga boy bo'lganini qazilma holda topilgan cholg'u asboblari va turli diniy marosimlar aks ettirilgan toshga ishlangan suratlardan bilishimiz mumkin. Ibtidoiy odamlar o'z qo'shiqlarida atrofdagi dunyo tovushlarini - qushlar va yovvoyi hayvonlarning qichqiriqlarini yetkazishga intilishgan. Asta-sekin odamlar turli xil tovushlar orasidan eng ko'p musiqiy tovushlarni tanlashni, ularning balandligi va o'zaro munosabatlaridagi farqlarni aniqlashni o'rgandilar.

Antik davrda o'sha paytda siyosiy, madaniy va huquqiy masalalarda mustaqillikni saqlab qolgan ko'plab kichik shahar-davlatlardan (polislardan) iborat bo'lgan Qadimgi Yunoniston davlati ijtimoiy va madaniy rivojlanishning eng yuqori bosqichini ifodalagan. Musiqa Yunoniston jamoat hayotida muhim rol o'ynagan. Musiqa ta'limi yoshlarning umumiy fuqarolik ta'limining ajralmas qismi bo'lgan. Qo'shiq aytish va musiqa asboblari chalish sport va badiiy (musiqiy) musobaqalarga kiritilgan. Hatto kollejlarda deb nomlangan qo'shiqchilar, musiqachilar va raqqoslar uyushmalari ham mavjud edi. Musiqadagi eng muhim yutuqlar qadimgi yunon madaniyatining Gomerik va Klassik davrlariga (miloddan avvalgi 12-asrdan 5-asrgacha) borib taqaladi. San'atning asosiy janrlari va janrlari paydo bo'ldi. Musiqani muhokama qilishda biz tez-tez foydalanadigan asosiy atamalar paydo bo'ldi: ladlar, garmoniya va ohang, ritm va metr, xor va orkestr, rapsodiya va simfoniya. Hatto "musiqa" so'zining o'zi ham yunoncha kelib chiqishi ham musiqa san'atining naqadar uzoq tarixga ega ekanligini bildiradi. (1)

Xor san'ati va xor ijodi haqida ko'plab monografiyalar, ocherklar, ilmiy maqolalar mavjud. Ular orasida T.S.Vyzgo, A.Ya. Koralskiy, V.S. Vinogradov, A.X. Jabborova, V.Z. Plungyan, T.B. G'ofurbekova, N.S. Yanov-Yanovskoy, I.G. Galushchenko, Ch. Nosirova, E. Mamajanova asarlari mavjud. Ijodkorlikning bu sohasida M.N. Semenov, V.I. Knyazyatov, E.A. Gudkova, A.B. Vasilyeva, V.F. Kaltman E.A. Melik-Karamyan, OH. Hakimova, L.X. Djumaeva, N.A.Baxritdinova, N.S. Sharafieva, E.V. Nechaev, dirijyorlar va xormeysterlar, jumladan, taniqli xormeysterlar A.A. Egorovlar o'zini topgan..

T.B. G'afurbekov xor madaniyati va uning namoyandalari haqida O'zbekiston ensiklopediyalarida, masalan, "O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi" (12 jild), "Toshkent" Ensiklopediyasi (Toshkent, 1983, ikkinchi nashr, qayta ko'rib chiqilgan, 2009), shuningdek, Musiqiy Ensiklopedik Lug'atda (Moskvada nashr etilgan), turli jamoaviy asarlar va davriy nashrlarda maqolalar yozgan, ularda u xor san'atining eng dolzarb va dolzarb masalalarini bevosita ko'rib chiqadi. Uning turli xalqaro konferensiyalar va kongresslardagi ma'ruzalari iliq kutib olingan va har doim ko'tarilgan masalalarni aks ettirgani bizga ma'lum. (2) O'zbek madaniy tarixida xor jamoasi va madaniyati haqida izlanishlar bizga bu sohani chuqur tushunish va tahlil qilish imkonini beradi.

Muhokama va natijalar

O'zbekistonda professional xor san'ati eng yangi san'at turlaridan biridir. Dastlab havaskorlik darajasida madaniyatimizga kirib kelgan bo'lsa-da, davr talabi bilan ushbu ijrochilik yo'nalishiga ham e'tibor kuchaydi. Professional xor jamoalari tuzish davlat tomonidan amalga oshirila boshlandi. Avvalambor 1952-yilda O'zbek filarmoniyasi qoshida birinchi professional xor kapellasi, maxsus ta'lim jarayonini o'tagan mutaxassislardan tuzildi. Ko'p ovozli yangi davr musiqa asarlarini ijro etish bunday jamoalardan mahoratni talab etar edi. Kapella, deb nomlanadigan bu musiqiy badiiy jamoaga iste'dodli xormeyster S.Valenkov rahbar etib tayinlangan. Bu jamoaga keyinchalik A.Sultonov, R.Xublarov, X.Vohidov, A.Hamidovlar rahbarlik qilishdi. Hozirda bu jamoaga D.Jdanov boshchilik qilmoqda. Shuni ta'kidlash joizki, O'zbekiston xalq artisti Ahad Hamidov rahbarlik qilgan yillarda kapellaning eng gurkiragan, dunyo kezgan davri bo'ldi. Dasturlaridan jahon klassik asarlari hisoblangan – oratoriyalar, kantatalar, messalar, oda va qasidalar ilk bor o'zbeklar diyorida jonli ijro etildi. Shu bilan birga turli xalqlar qo'shiqlari me'yoriga yetkazilib, qayta ishlanib tinglovchilar hukmiga havola etildi. Mutal Burhonov yaratgan xor asarlari, ayniqsa, a kapella qo'shiqlari tinglovchilar auditoriyasining kengayishiga olib keldi. (3)

Xor va vokal faoliyatining inson organizmiga ta'siri ilmiy jihatdan asoslangan bo'lib, kuylash jarayonida inson miyasida endorfinlar ishlab chiqilishi natijasida ruhiy holat yaxshilanadi, stress kamayadi va umumiy hayotiy faollik ortadi. Shu jihatdan qo'shiq aytish insonning nafaqat estetik ehtiyojlarini, balki psixologik barqarorligini ham ta'minlovchi muhim vosita hisoblanadi. Bu xorning nafaqat madaniy meros jihatidan muhim ahamiyatga ega ekanligi balki ijodkor va sog'lom yoshlarni tarbiyalashda ham tom manoda samarali vosita ekanligini ko'rsatadi. Xor ilhomlantiruvchi, jasorat qo'shuvchi manba kabi.

Xor jamoasida kuylash esa individual vokal faoliyatga nisbatan yanada kengroq ijtimoiy va psixologik samaraga ega. Xor ishtirokchilari o'zaro hamkorlik, jamoaviylik, mas'uliyat va intizom kabi sifatlarni egallaydilar. Bu esa shaxsning ijtimoiylashuvi va jamiyatda o'z o'rnini topishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. O'zbek millati uchun o'z yo'nalishi, uslubi tarixini bir qismiga aylangan xor san'ati ma'naviy meros sifatida e'tirof etiladi. Xor milliy san'atni saqlash an'analarni kuy orqali yetkazish vazifasidir. Bu orqali milliy o'zlikni saqlash va musiqiy merosni avlodlarga yetkazishni vazifa qilib ham oladi. Xor janri milliy musiqa rivojida yangi bosqichni yaratgan deyishimiz mumkin. Ko'p ovozlilik orqali o'zbek musiqasi yanada

boyidi, yangi janrlar, yangi kompozitsion yondashuvlar paydo bo'ldi. Ayniqsa, professional xor san'ati paydo bo'lishi bilan milliy musiqa jahon musiqiy madaniyatiga yaqinlashdi. Xor orqali bir oqimda fikrlash, ma'naviy habarlar yetkazish mumkin. Ya'ni vatanga muhabbatni singdiruvchi xoroviy kuylar kam emas.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, xor san'ati nafaqat musiqa ijrochiligining muhim yo'nalishi, balki shaxs kamolotiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi kuchli tarbiyaviy vosita hisoblanadi. U insonning ruhiy holatini barqarorlashtiradi, sog'ligini mustahkamlaydi, estetik didini rivojlantiradi hamda ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantiradi. Ayniqsa, bolalar va o'smirlar tarbiyasida xor san'atining o'rni beqiyos bo'lib, ularning ijodiy fikrlashi, jamoada ishlash qobiliyati va shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy xor san'ati an'anaviy usullar bilan bir qatorda, innovatsion texnologiyalar, multimediali ijro, jahon musiqiy oqimlari bilan uyg'unlashib borayotgan dinamik sohaga aylangan. Xor ijrochiligi ta'limi yosh avlodning estetik didi, musiqiy savodxonligi, ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *РОЛЬ ХОРОВОГО ПЕНИЯ В . Е.Е., Кожухаренко. б.м. :*
<https://nsportal.ru/kultura/muzykalnoe-iskusstvo/library/2017/02/18/rol-horovogo-peniya-v-vospitanii-lichnosti>.
2. *ХОРОВАЯ КУЛЬТУРА УЗБЕКИСТАНА В НАУЧНОЙ И РЕДАКТОРСКАЯ. Валиевна, Шамахмудова Барно. б.м. :* <https://nsportal.ru/kultura/muzykalnoe-iskusstvo/library/2017/02/18/rol-horovogo-peniya-v-vospitanii-lichnosti>. УДК 078.
3. *ХОРО SAN'ATINING TARIXI VA TARAQQIYOT YO'LLARI. Ismatova Oyniso Hikmat qizi, Lutfullayev Anvar Qudratovich. 43, б.м. :* Ustozlar uchun jurnali, 2025 г., Т. 3.